

6. Пагутяк Г. Автобіографія / Г. Пагутяк. – Режим доступу : www.pahutjak.boom.ru/biograf.html.

7. Ярослав Голобородько про Галину Пагутяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу до публікації: blog.lib.kherson.ua/goloborodko-propagutyak.htm

Е. ОСЕЛЕДЬКО

КОНФЛИКТ ДЕМОНИЧНОСТИ И ХРИСТИАНСКОЙ ЭТИКИ В ТВОРЧЕСТВЕ Г. ПАГУТЯК

Статья посвящена анализу конфликта христианской этики с демонической и человеческой сущностями героев романов Г. Пагутяк «Урожская готика» и «Слуга из Добромиля».

Ключевые слова: конфликт, христианская этика, мистицизм.

K. OSELEDKO

CONFLICT DEMONIC AND CHRISTIAN ETHICS IN CREATIVITY BY PAHUTYAK G.

The article analyzes the conflict between Christian ethics and demonic with human beings in the works by Pahutyak G.

Keywords: conflict, Christian ethics and mysticism.

УДК 821.161.2–31.09+929 Дімаров

Ольга ПЛУЖНИК

ОСОБИСТІТЬ ЯК ОСНОВА ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНИХ ТА ХУДОЖНЬО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВИМІРІВ ТВОРЧОСТІ А. ДІМАРОВА

У статті розглянуто концепцію особистості як основу ідейно-естетичних та художньо-психологічних мотивів творчості А. Дімарова, визначено внесок письменника у розвиток етнопсихологічних досліджень української літератури.

Ключові слова: особистість, характер, етнопсихологія.

Сучасні етнопсихологічні дослідження розгалужені в кількох напрямках. Це, зокрема, порівняльні розвідки світосприймальних настанов, етнічних особливостей психофізіології, свідомості й самосвідомості. Паралельно розвивається відносно новий напрямок, який можна назвати культурологічним. Предметом його аналізу є етнографічно-фольклористичні особливості народної культури, а також художня література. Однак у студіях українських етнопсихологів література, на жаль, ще не стала окремим суб'єктом наукових досліджень. На сьогодні ця проблема не є доцільною розглянутою.

Слід зазначити, що саме література завжди була невід'ємною частиною духовного самостворення нації, саме в ній узагальнюється досвід національних надбань, втілюються моральні якості нації, а оскільки «духовне життя українського народу протягом сторіч було обмежене і контрольоване тими державними системами, до складу яких входила Україна, і не набуло самостійного вираження в науковій і філософській літературі..., тому література стає недиференційованою світоглядно-філософською системою» [2, с. 31], замінюючи філософію, педагогіку, історіографію, етнографію тощо.

Праці М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка, О. Потебні, В. Ляпинського, М. Драгоманова, В. Аньоновича, І. Франка, М. Грушевського, М. Хвильового, Д. Донцова, Д. Чижевського, І. Лисяк-Рудницького, І. Мірчука, О. Кульчицького, М. Шлемкевича, В. Храмової, Є. Онацького, В. Цимбалістого, О. Братко-Кутинського, А. Бичка, С. Кримського, Ю. Павленка, І. Рибчина та багатьох інших внесли той чи інший неоціненний вклад в самоідентифікацію українців і визначення себе як нації.

Прикметні ознаки національної ідентичності знайшли яскраве втілення у творчості українських письменників, зокрема у прозовому здобутку А. Дімарова. Прозаїк порушує актуальні питання суспільства свого часу, виводить перед читачем історичну панораму ХХ століття, зосереджуючи увагу на морально-етичних цінностях, заглиблюючись у характери своїх героїв, психологію поведінки, душевні переживання, звертаючись до етнопсихологічного висвітленні головних рис національного характеру.

Основою ідейно-естетичної, художньо-психологічної концепції творів письменника є особистість, її багатогранні, внутрішні почуття й переживання, якими мотивуються поведінка, вчинки і дії героїв.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в літературознавстві цілісного дослідження етнопсихологічної концепції особистості, її своєрідності в прозі А. Дімарова. На сьогодні підвищується інтерес сучасників до світогляду українського народу, національного способу мислення, української культури й духовності, ментальності загалом. Обрана тема знаходиться у площині сучасних літературних пошуків, які ґрунтуються на відтворенні історії української літератури, тісному зв'язку літературних, психологічних та філософських понять.

Тож метою нашої розвідки є дослідження прози А. Дімарова шляхом розгляду художньої інтерпретації концепції особистості у творчому доробку письменника.

Досягнення мети вимагає розв'язання наступних завдань:

- дослідити стан проблеми вивчення концепції особистості у працях українських і зарубіжних етнопсихологів;
- розглянути парадигму світобачення А. Дімарова;
- визначити, наскільки глибоко письменник диференціював ідейно-естетичні та художньо-психологічні складники характерів своїх персонажів;
- окреслити внесок А. Дімарова у розвиток етнопсихологічних досліджень української літератури.

Герої А. Дімарова висвітлюються на сторінках його творів у зв'язку з їх етнопсихологічною, соціальною та національною належністю.

Зауважимо, що «етнопсихологія (грецьк. *ethnos* — плем'я народ, *psyche* – душа, *idgos* ~ вчення) — наука про психічні особливості, ментальність народу, властивості національного характеру» [6, с. 7]. За твердженням Бароніна, етнопсихологія – «міждисциплінарна галузь знань, яка вивчає етнічні особливості психіки людей (національний характер, закономірності формування і функції національної самосвідомості, етнічних стереотипів), суб'єктивну культуру особистості. Етнічні особливості психіки людей – це синтез етнічної самосвідомості, національного характеру, ментальності певного народу, який має

історичну специфіку і змінюється відповідно зі зміною умов життя певного етносу» [1, с. 34].

В Україні певні елементи етнопсихології, як наукової думки про національний менталітет, містяться у творах В. Мономаха «Повчання дітям», у драмах Т. Прокоповича, філософських творах Г. Сковороди. Цінним матеріалом для етнопсихології є український народний фольклор. Саме у народних приказках, прислів'ях, піснях, обрядах зосереджена інформація про людські взаємини, родинний і родовий устрій. Крім того, значний інтерес для етнопсихології представляють твори новітньої української літератури, в яких розглядаються життя і побут української громади, правдиво розкрито психологію життя і діяльність українського народу (І. Котляревський, І. Нечуй-Левицький, Ю. Бойко, В. Винниченко, Ю. Липа, С. Петлюра, М. Хвильовий, А. Дімаров та інші).

Першою науковою працею про особливості етнопсихології українців була розвідка М. Костомарова «Две русские народности» (1861 р.). Пізніше до вивчення згаданої проблеми зверталися І. Нечуй-Левицький («Світогляд українського народу»), Т. Рильський («К изучению украинского народного мировоззрения») та Г. Булашев («Космогонические воззрения украинского народа»).

Значний розвиток етнопсихологія, як наука, отримала у ХХ столітті. Саме в цей час виникло два поняття етнопсихології: етнологічна, яку в наші дні найчастіше називають психологічною антропологією, і психологічна, для позначення якої використовують термін порівняльно-культурна психологія.

Особистість залишається одним з центральних понять етнопсихології.

Більшість філософських і психологічних вчень розглядає це поняття як об'єктивну реальність. Деякі дослідники наголошують на цінності цілісної особистості. Наприклад, Е. Фромм стверджує: «Під особистістю я розумію сукупність як успадкованих, так і набутих психічних якостей, що є властивими для окремо взятого індивіда і роблять його неповторним, унікальним» [8, с. 269]. Г. Оллпорт так означив поняття особистості: «динамічна організація всередині індивіда тих психофізичних систем, які детермінують властиву йому поведінку і мислення» [5, с. 236]. Крім того особистість розглядалась і як «найадекватніша концептуалізація

поведінки людини, настільки детальна, наскільки це можливо для вченого на цей відрізок часу» [5, с. 235].

Більш конкретним є визначення В. Воронової: «Особистість – це: 1) людина як суб'єкт соціальних відносин і свідомої діяльності; 2) включеність у соціальні зв'язки, системна якість індивіда, яка формується в сумісній діяльності й спілкуванні; 3) ансамбль ірраціональних і несвідомих потягів» [3, с. 43].

Розглядаючи поняття особистості, науковці наголошують на тому, що воно виникає у процесі життя на основі біологічної спадковості і впливу довкілля, включає в себе зовнішній соціальний образ, суспільну роль, ґрунтується на висновках, отриманих внаслідок спостереження за поведінкою індивіда та тісно пов'язане із поняттям індивідуальності, індивідуальних відмінностей між людьми.

На нашу думку термін «особистість», є інтегруючим і доцільним для того, щоб передати авторське розуміння особливостей формування і становлення української ментальності.

Поняття «етнопсихологічна концепція особистості» включає в себе ментальність, менталітет, етнос, національний характер, етнічні символи та стереотипи.

Л. Синівська запропонувала періодизацію розвитку концепцій особистості на українському ґрунті [7, с. 5]. Дослідниця виділила чотири етапи:

- перший (етнографічний або фольклорний) – це розвідки відомих філологів, істориків, етнографів XIX століття, що вперше зацікавилися мовою, фольклором, історією, етнографією українського народу (А. Максимович, М. Костомаров, М. Драгоманов);

- другий – це дослідження ідеологів націоналізму, які обстоювали державотворення України (Я. Ярема, Ю. Липа, Д. Донцов, В. Липинський);

- третій етап досліджень – це розгляд особистості представниками української діаспори (М. Шлемкевич, Є. Маланюк);

- четвертий етап – поряд із філософами, психологами, соціологами інтерес до особистості, індивідуальності виявляють вітчизняні літературознавці (О. Забужко, Н. Зборовська, Ю. Ковалів, В. Нарівська, Л. Мороз та інші). Науковці, вивчаючи цю

проблему, визначають найістотніші риси українського характеру, менталітету.

Отже, як суспільно-філософська категорія «концепція особистості» розкриває соціальну, історичну, моральну, біологічну та духовну сутність людини – через вивчення її діяльності. Як система ціннісних орієнтацій, вона окреслює пізнання сутності людини через вивчення її потреб та інтересів.

У художній літературі поняття етнопсихологічної концепції особистості розуміється як універсальна модель особи, що передає особливості авторського світовідчуття, пов'язані з етнічними характеристиками психіки, суб'єктивною культурою індивіда та етнічними символами; проявляється в ідейно-естетичній спрямованості як окремого твору, так і доробку письменника, в характеротворенні персонажів літературного тексту, сюжеті, композиції, жанровій специфіці та оповідній структурі.

Етнічна ідентифікація героїв-українців у творах А. Дімарова відбувається по-різному. Найбільш широкий варіант представляють найчисленніші селянські типи і характери літературних персонажів письменника, яким українська ідентичність передається у спадок, органічно, оминаючи сферу екзистенційного вибору особистості.

Прикладом можуть стати герої роману А. Дімарова «І будуть люди». Твір густо заселений людьми – і гарними з одного боку, і морально скаліченими, егоїстами – з іншого. Письменника найбільше цікавить життя з усіма можливими складностями і суперечностями. А. Дімаров постійно акцентує небезпеку, яка тяжіє над суспільством у вигляді аморальності, фальші, лицемірства.

У центрі роману – родина Івасют. На прикладі однієї сім'ї, починаючи з діда, який застав ще панщину, А. Дімаров виводить перед читачем всю історію ХХ ст. Саме дід Івасюта викупив у пана п'ятнадцять десятин землі, на якій з'явилась оселя родини і згодом переросла у цілий хутір. Розкриваючи характер головного героя, автор насамперед показує працелюбність, як одну з ознак українського менталітету. Сам дід, як і його син Свирид, онук Оксен та правнуки Іван та Олексій показані як працюючі селяни, вправні господарі, рвучкі до роботи на власній землі. І в той же час кожному з цих персонажів притаманні такі риси як жадібність,

грубість у словах та вчинках, нахабність у діях. Символом жадібності персонажів виступає гаман, який придбав ще дід, зроблений з телячої шкіри. Ось як про нього говориться у творі: «Гаман міцно прижився в родині Івасют – переходив від батька до сина. З роками потемнішала сталь, вичовгалась колись пофарбована шкіра, та все ж він невтомно роззявав свою хижу пащеку, поглинаючи гроші в ненаситне нутро, і часом здавалося, що, скільки не годуй його папірцями, срібляками та мідяками, йому все було мало, – він усе роззявлятиме рота, клацатиме дзьобом-защіпкою» [4, 78].

Герої А. Дімарова ведуть боротьбу за втілення певної ідеї, або, навпаки, відмовляються від ідеї та боротьби за неї. Автор вводить образ Василя Ганджі, наділений рисами волелюбної людини, нащадка козаків, та представника «нової влади». Разом з ним постає образ сільського комсомольця Твердо хліба, який забороняв співати людям “Галю”, вважаючи її піснею класових ворогів. Натомість Володько дозволяє співати “Інтернаціонал”.

Показуючи жіночі образи у романі, автор виводить перед читачами образ молодой вчительки Тетяни Іасюти. Дівчина наділена покірною вдачею, має гарне виховання. Таню віддають заміж за Оксена, який в той час був вдівцем. Це прохання було передсмертним словом її батька, тож вона не сміла послухатись. Життя стало для героїні нестерпним, та вона покірно виконувала роботу по дому, намагалась не скаржатись на життя, але так і не змогла бути щасливою.

Як бачимо, характер кожного персонажу роману «І будуть люди» є цілим комплексом індивідуальних, типових та загальнолюдських рис і ознак.

Утвердження активної життєвої позиції сучасника, осуд філософії теперішнього міщанина – саме цими проблемами пройняті цикли творів А. Дімарова «На поруки», «Постріли Уляни Кашук», де чітко виявилась авторська концепція людини. Персонажі українського письменника уособлюють кращі морально-духовні риси радянської людини: почуття особистої відповідальності перед суспільством, здатність до взаємодопомоги, негативне ставлення до користолюбства, інфантильності та інші. Наприклад, Уляна та Маруся Якимівна свої життєві принципи завжди підтверджують конкретними вчинками –

рішучими, цілеспрямованими. Автор підкреслює, що кожна людина має в собі душевні сили, які можуть проявитись за певних умов, розкриваючи сутність особистості.

Повість «Тридцяті...» уточнює одну з ознак стилю Анатолія Дімарова: уміння зосереджуватись на визначних життєвих явищах та визначних людях – «феноменах». Увійшовши в роль оповідача й моделюючи картини трагічної дійсності 30-х років XX століття, автор віддає пріоритет не типовим характеристам, як того вимагає класичний реалізм, а притримуючись розгляду конкретної людини у певній ситуації. Один із героїв повісті, Григорій Гінзбург – звичайна людина, що потрапила у коло знищувального механізму більшовицької влади. Опинившись на грані життя і смерті, він не втрачає гідності. З'явившись за викликом до обкому партії, герой дізнається, що після його листа до Сталіна, йому висувують звинувачення, вважають злодієм. Письменник підкреслює внутрішню силу, мужність і порядність Гінзбурга: незважаючи на вороже ставлення членів бюро обкому, на провокаційні питання, він поводить стримано, на особливо дошкульні репліки реагує з гірким сарказмом, відповідає короткими фразами або мовчанкою, не кидаючи тіні на інших і не намагаючись урятуватись за будь-яку ціну. А після вимоги здати партійний квиток, Гінзбург пускає собі у скроню пулю. Епізод самогубства героя, сцена поховання Григорія, образ збожеволілого від горя старого батька, який шукає могилу сина, надзвичайно важливі в ідейно-смісловому звучанні твору, – ними А. Дімаров наочно демонструє, що трапляється з людьми, коли держава стає антигуманною.

Пошук ідеалу у складних життєвих ситуаціях – ось основа дімаровської концепції людини. Митець гордий тим, що наш народ у всі часи не втрачав своєї гідності та здатності боротися за себе. Часто ми бачимо на сторінках прозових творів А. Дімарова мужню, вольову, діючу людину із вродженим прагненням свободи, яка знаходиться у ситуації вибору життєвих орієнтирів, активного духовного пошуку і самопізнання.

Проблема формування особистості у творчому доробку А. Дімарова, впливу соціуму на індивіда яскраво виражена на сторінках повісті «Лунохід і Квазімодо». Виводячи перед читачами головних героїв, автор протиставляє два покоління: Лунохід – маленький хлопчик, а Квазімодо – чоловік літнього віку. Така

контрастність підкреслюється особливостями світобачення персонажів. Квазімодо, що пережив війну, розуміє, що вже нікому не потрібний. Він не живе майбутнім, не відчуває бажання щось робити, не прагне змін. В той час, як Лунохід мріє про зірки, нові відкриття. Єдине, що об'єднує їх – самотність. Хлопчик так само відчуває себе зайвим у цьому світі. Йому нема місця у житті матері та бабусі, сусіди не звертають на нього уваги. Безрадісне становище дитини підсилює опис помешкання, де Лунохід спить на підлозі бо в його матері немає часу купити ліжко для дитини. Самотність дитини у великому місті стає ще більш жахливою на фоні самотності дорослих.

Процес формування особистості відбувається через систему цінностей, принципів, правил, які закладаються сім'єю, навколишнім світом, де дитина себе відчуває невід'ємною часткою. Шляхом протиставлення протилежних персонажів, автор показує пряму залежність окремої особистості від міського соціуму.

Формуючи характери літературних персонажів у відповідності до задекларованих естетичних принципів, А. Дімаров завжди пов'язує національну, суспільно-громадську ідентичність героїв в єдиний проблемний вузол, що дає йому змогу розгорнути вичерпну рефлексію над долею української людини в складну епоху соціальних перетворень.

Художня система характеротворення у творчості А. Дімарова заснована на детальному відтворенні внутрішнього світу особистості, авторському вмінні виразити найтонші моменти психологічної, емоційної сфери людини.

Творчий доробок А. Дімарова є вагомою частиною української національної культури ХХ ст. завдяки актуальній проблематиці, заглибленню у соціальні, морально-етичні, психологічні сфери життя народу.

Прозова творчість А. Дімарова потребує глибокого та системного дослідження та стане предметом наших подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баронін А. С. Етнопсихологія: Навчальний посібник / А. С. Баронін – К.: МАУП, 2000. – 116 с.

2. Білан Т. До проблеми національного в українській літературі / Т. Білан // Людинознавчі студії. Збірник наукових праць ДДПУ. – Дрогобич: Вимір, 2001. – С. 31 – 42.

3. Воронкова В. Метафізичні виміри людського буття (проблеми людини на зламі тисячоліть) / В. Воронкова. – Запоріжжя: Павел, 2000. – 176 с.

4. Дімаров А. І будуть люди / А. Дімаров. – К.: Фенікс, 2006. – 760 с.

5. Оллпорт Г. Становление личности / Г. Оллпорт . – М.: Смисл, 2002. – 462 с.

6. Основи етнодержавознавства. Підручник / За ред. Ю.І.Римаренка. – К.: Либідь, 1997. – 656 с.

7. Синявська Л. Художньо-естетична концепція активної особистості в українській літературі ХІХ – ХХ століть (на матеріалі драматургії Лесі Українки та В.Винниченка): Автореф. дис... канд. філол. н.: 10.01.01 / Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2000. – 17 с.

8. Фромм Э. Гуманистический психоанализ / Э. Фромм– СПб.: Питер, 2002. – 544 с.

О. ПЛУЖНИК

ЛИЧНОСТЬ КАК ОСНОВА ИДЕЙНО-ЕСТЕТИЧЕСКИХ И ХУДОЖЕСТВЕННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЙ ТВОРЧЕСТВА А. ДИМАРОВА

В статье рассмотрена концепция личности как основу идейно-эстетических и художественно-психологических мотивов творчества А. Димарова, определен вклад писателя в развитие этнопсихологических исследований украинской литературы.

Ключевые слова: личность, характер, этнопсихология.

О. PLUZHNIK

PERSONALITY AS A BASIS FOR IDEOLOGICAL, AESTHETIC, ARTISTIC AND PSYCHOLOGICAL OF A. DIMAROV'S WORKS

In this article the concept of the individual as the basis of ideological, aesthetic, artistic and psychological motives creativity A. Dimarova defined contribution to the development of the writer's ethno-psychological studies of Ukrainian literature.

Keywords: personality, character, ethnic psychology.